

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

20(29)
2020

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2020

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Iliojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

www.istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

Sukaktys

MUZIEJININKUI IR ETNOLOGUI ELIGIJUI JUVENCIJUI MORKŪNUI – 75

Šiomet vienas Lietuvos liaudies buities muziejaus (toliau – LLBM) kūrėju, ilgameitis direktoriaus pavaduotojas muziejininkystei ir informacijai etnologas dr. Eligijus Juvencijus Morkūnas švenčia gražią 50 metų darbo muziejuje sukaktį.

Morkūnas gimė 1945 m. rugsėjo 27 d. Kėdainiuose, gydytojos odontologės Vincenos ir dantų techniko Marijono Morkūnų šeimoje. 1967–1970 m. studijavo Kauno technologijos technikumė, vėliau Kauno politechnikos institute. Morkūno kaip etnologo kelio pradžia – 1970 m. kompleksinė ekspedicija į Gervėčius, kuriai vadovavo Norbertas Vėlius ir Vacys Milius. Ekspedicijoje išmanantį techniką, piešiantį jaunuolį netruko pastebėti muziejininkas Stasys Daunys, kuris ir pakvietė Morkūną dirbti į 1966 m. įkurtą Lietuvos liaudies buities muziejų moksliniu bendradarbiu ir tyrinėti liaudies technikos paveldą. 1979 m. Morkūnas, dirbdamas muziejuje, baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Diplominiame darbe rašė apie vėjo malūnus. Tai tapo pagrindine jo vėlesnių etnologinių tyrimų tema, kurią daugelį metų nuosekliai plėtojo. 1982 m., bendradarbiaudamas su fotografu Anatolijumi Andrejevu, Morkūnas išleido knygą

Technikos paminklai. Vėjo malūnai. Joje vėjo malūnus klasifikavo į stiebinius, kepurinius, su ratukais, vėjagirnes bei stoginius malūnėlius ir vėjo turbinas, apibūdino jų architektūrą ir konstrukciją, sparnų atgręžimo į vėją principus ir sunormino malūnininkystės terminus.

1993 m. apgynus disertaciją „Lietuvos vėjo malūnai XIX–XX a. pirmoje pusėje“, jam suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis.

Nuo 1974 m. Morkūno plėtojama kita tyrimų tema – Lietuvos miestelių architektūra ir butis. Kartu su kolegomis kūrė LLBM miestelio ir jo ekspozicijų koncepcijas, rūpinosi pastatų atranka, kompleksavimu bei ekspozicijomis. Rekognoskavo per 90 Lietuvos miestelių, tokių kaip Alsedžiai, Stakliškės, Eržvilkas, Balbieriškis, Babtai, Grinkiškis, Krakės, Josvainiai, Onuškis, Trakai, Žasliai, Žiežmariai, Biržai, Mosėdis, Darbėnai, Luokė, Gruzdziai, Žeimelis, Linkuva, Griškabūdis, Vištytis, Seirijai, Rudnia, Dubičiai, Tabariškės, Eišiškės, Dieveniškės ir kt.

Rekognoskavo pastatus muziejaus miesteliui – Stačiūnų pirtį, Šaukėnų kleboniją, klebonijos svirną ir klebonijos skalbyklą-tvartą, Kėdainių ir Panevėžio kepyklas,

Girkalnio namą, Šiaulėnų namą, Pakruojos ugniagesių stoginę, Kartenos karčiamą, Plungės muzikantinę, namą iš Žemaičių Kalvarijos, Salantų mūrinę kalvę, Žeimelio kalvę, karčiamą iš Žeimelio, Kauno namą, Musninkų namą, Plokščių mokyklą, Luokės špitolę, Kėdainių karčiamas, Igarių kalvę, Šniurkiškių kalvę, Daužnagių malūną ir daugelį kitų objektų. Jo siūlymu į muziejų buvo atkelta dauguma miestelio ekspozicijos ir kitų muziejuje stovinčių pastatų. Pats rūpinosi ne tik šių pastatų įsigijimu, bet ir jų išardymu, gabenimu bei pastatymu. Morkūno pastangomis buvo išsaugota ir į LLBM perkelta medinė cerkvė iš Kėdainių, kurią XVII a. viduryje pastatė didysis LDK etmonas ir Vilniaus vaivada Jonušas Radvila, XVIII a. pabaigos unikalūs mediniai Aristavėlės (Kėdainių r.) dvaro rūmai, Santeklių (Mažeikių r.) vandens, Kantvainų (Klaipėdos r.) vėjo malūnai ir kt.

Morkūnas surinko didžiąją dalį LLBM liaudies technikos ir miestelio ekspozicijoms reikalingų eksterjero ir interjero eksponatų, įrengė per 40 muziejaus ekspozicijų. Iš viso muziejui įgijo daugiau kaip 30 000 eksponatų. Amatininkų įrankių bei darbo priemonių, miestelio parduotuvių prekių kolekcijas kaupė labai kryptingai, turėdamas viziją, kurioje ekspozicijoje jos galėtų būti panaudotos. LLBM archyve saugoma 581 vnt. jo pateiktų lauko tyrimo bylų, piešinių ir brėžinių. Panaudodamas tyrimų medžiagą, 1986 m. sudarė LLBM leidinį *Miestelis*. Jame publikavo straipsnį „Reklama miesteliuose XIX a. pabaigoje–XX a. I pusėje“. 2017 m. išleido gausiai nuotraukomis ir paties piešiniais iliustruotą knygą *Lietuvos miestelių atspindys. Muziejaus miestelis*, kurioje išsamiai ir labai patraukliai pristatė muziejaus etnografinio miestelio pastatų kolekciją.

Morkūnas turi sukaupęs archyvuose, bibliotekose, lauko tyrimuose surinktos medžiagos apie 1268 Lietuvos vėjo, vandens,

motorinius malūnus. Skaitė pranešimus įvairiose mokslinėse konferencijose Lietuvoje ir užsienyje. Aktyviai bendradarbiauja su Tarptautine molinologų asociacija (TIMS), nuo 2003 m. yra jos narys.

Technikos požiūriu tyrinėjo Nevėžio, Šušvės, Dubysos, Ūlos ir Katros, Jūros, Nemunėlio, Minijos, Ventos, Siesarties, Virvytės upių baseinų hidrotechninius įrenginius, malūnus su pagalbiniais įrenginiais ir tiltus. Tyrimo medžiaga sugulė į kraštotyros leidinius (Dubičiai, Pakruojis, Grinkiškio kraštas). Bendradarbiaudamas su Lietuvos kraštotyros draugija, vėliau su „Versmės“ leidykla publikavo straipsnių apie XIX–XX a. pirmos pusės Lietuvos vėjo ir vandens malūnus. Jo darbai paskelbti „Lietuvos valsčių“ serijoje: Babtai, Sintautai, Lygumai, Stačiūnai, Gruzdziai, Kartena, Panemunėlis, Laukuva, Pašvitinys, taip pat istorijos moksliniame žurnale.

2013 m. subūrė autorių kolektyvą ir sudarė knygą *Idomiausi Lietuvos technikos paminklai*. Joje rašė apie vandens ir vėjo malūnus. 2014 m. išleistame *Lietuvos architektūros istorijos* 4 tome paskelbė straipsnių apie gamybinius statinius: aliejines, bravorus, kalkines, karšyklas ir verpyklas, lentpjūves, malūnus ir kt. Straipsnių apie technikos paveldą parašė Visuotinei lietuvių enciklopedijai ir kt.

Nuo 1995 m. Morkūnas yra atestuotas nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos specialistas, statinių priklausinių (technikos vertybių) ekspertas. Drauge su kolegomis inicijavo siaurojo geležinkelio komplekso (vieno stambiausių Lietuvos paveldo objektų) įtraukimą į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registro statinių kompleksų ir ansamblių sąrašą. Atliko Karaliaus Vilhelmo kanalo (Klaipėdos kanalo) ir Lietuvos plačiųjų geležinkelių senųjų statinių paveldosaugos ekspertizę. Nuo 2015 m. yra Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos pirmosios nekilnojamojo kultūros

paveldo vertinimo tarybos narys, atsakingas už technikos paveldą.

Be mokslinio tiriamojo darbo, Morkūnui labai svarbi dar viena veiklos sritis – tai LLBM sukaupto etnologijos paveldo patrauklus pateikimas ir sklaida inicijuojant bei vykdant edukacines veiklas, rengiant parodas, leidinius. 2004 m. kompaktinis diskas „Lietuva: Iš tremties į Europą“ pristatytas ir teigiamai įvertintas Paryžiuje, UNESCO būstinėje. 2006 m. su bendraautoriais išleido elektroninę knygą *Lietuvos etnografijos paveldas vaikams*. Šį leidinį Lietuvos muziejų asociacijos Švietimo sekcija apdo-

vanojo kaip už geriausią idėją. Taip pat yra vienas LLBM informacinių leidinių – vadovų po muziejų – „Žemaitija“ (2010), „Suvalkija“ (2013), „Dzūkija“ (2014), „Aukštaitija“ (2015) sudarytojų ir tekstų autorių ir kt.

Morkūno veikla kupina reikšmingų atradimų, kaip antai jo rūpesčiu 1971 m. surastas ir identifikuotas garsaus kryždirbio Vinco Svirskio kapas Surviliškyje (Kėdainių r.), šeiminiame Mataičių šeimos kape.

Jubiliejaus proga linkime dr. Eligijui Juvencijui Morkūnui daug sveikatos nepailsamai dirbujantis – tiriant ir atskleidžiant etnologijos klodus!

*Inga Levickaitė-Vaškevičienė,
Gita Šapranauskaitė*